

**ПАМ'ЯТКИ
ІСТОРИЧНОЇ ДУМКИ**

Дмитро Вирський*

ЙОСИПА ВЕРЕЩИНСЬКОГО ПРОЕКТ РЕЄСТРОВОГО КОЗАЦЬКОГО ПОЛКУ 1594 р.

Стаття присвячена маловідомій пам'ятці з історії українського козацтва – проекту реєстрового козацького полку, викладеного київським католицьким єпископом Й. Верещинським у листі з 7 квітня 1594 р. Текст містить чимало оригінальних спостережень щодо військової організації і тактики запорожців. Проект 1594 р. також важливий для вивчення еволюції поглядів самого Верещинського – примітної постаті ранньо-модерного українознавства.

Ключові слова: *Йосип Верещинський, українське козацтво.*

Особа і творчість Йосипа Верещинського (1530–1598 або 1599), біскупа київського (з 1589), симпатика руху С. Наливайка та політичного публіциста-козакофіла вельми стало приваблювала українських істориків¹. Нагадаємо, що наприкінці XVI ст. цей войовничий прелат виніс на суд громадськості свої колоритні «українські» політичні проекти (творення на Україні лицарських спільнот – за зразком Мальтійського ордену – спрямованих проти турецько-татарської загрози тощо)². Утім, досі практично недослідженим залишається його план створення реєстрового козацького полку 1594 р. (та й проект козацького уділу на Лівобережжі 1596 р., у доволі несприятливий для української науки час вивчений Марком Антоновичем³, потребує реактуалізації та певних уточнень – але про те іншим разом).

---

* *Вирський Дмитро Станіславович* – доктор історичних наук, провідний науковий співробітник відділу української історіографії Інституту історії України НАНУ.

Нешаслива історіографічна доля плану 1594 р. обумовлена, мабуть, тим, що лист Й. Верещинського до польного гетьмана С. Жолкевського, писаний у Новому Верещині (себто відбудованому згаданим біскупом Фастові) 7 квітня 1594 р., опубліковано у досить далекій від українознавчої тематики збірці матеріалів з історії польської літератури⁴. Через що дозволю собі републікацію (див. Додаток) із деякими уточненнями застарілих приміток з видання 1900 р.

Історичні обставини постанови листа 1594 р. пов'язані із гучним рейдом кримських татар, які через українські землі Польської Корони прорвалися до Угорщини на допомогу турецькому війську. Полякам, які не змогли ані зустріти бусурман на кордоні, ані наздогнати їх у Карпатах, тоді прийшлося виправдовуватися перед усім християнським світом. Лист Верещинського написаний якраз напередодні татарського походу і обстоює ефективність застосування – на постійній основі – козаків для охорони кордону від татар. Як ми знаємо, попередній урядовий проект 1590 р. щодо утримання 1-тисячного козацького реєстрового підрозділу у Кременчуці на той час зазнав краху – як визнавали самі поляки через несплату жалування козаки пішли на самочинні реквізиції⁵, зіштовхнулися з магнатами – зокрема, найбагатшим у регіоні родом князів Острозьких і 1593 р. під проводом К. Косинського програли свою приватну війну. Об'єктивно це послабило антитатарську оборону, отже проекти повернення запорожців на королівську службу 1594 р. були явно на часі⁶.

Зміст пропозиції Верещинського полягав у формуванні козацького полку чисельністю у 500 вояків. Як бачимо з листа, київського біскупа явно не задовольнила каральна постанова сейму 1593 р. про низовців (їх за напади на панські маєтки оголошено ворогами вітчизни і державними злочинцями, а тих, хто їх переслідує, звільнено від судової відповідальності). Він волів (і ця воля знаходила підтримку і гетьмана великого коронного Яна Замойського, і гетьмана польного Станіслава Жолкевського), аби козаків – бодай оцих 500 – поставили на державну службу та вирішили питання їх матеріального забезпечення. Санкцією для дій біскупа у цьому напрямку став щойно при-

булий лист гетьмана Жолкевського (польний гетьман тоді якраз збирався із кварцяними до Дніпра, аби перешкодити прориву татар⁷).

До справи планування Верещинський підійшов ґрунтовно. Так, спочатку він окреслив власні плани дніпрового козацтва на момент написання листа. Запорожці якраз збиралися йти на традиційний промисел («у річки і на Запоріжжя»), отже київський біскуп квапив коронних гетьманів з прийняттям рішення – бо, мовляв, необхідні кадри розійдуться. Відтак, можемо зауважити, що «козацький сезон» починався десь з середини – кінця квітня.

З конкретних планів козаків Верещинський знав, що вони мають намір чатувати на караван турецьких купців, що «кільканадцять років» торгували у Москві. Цю ціль вони вважали найреальнішою, бо плани найму на службу австрійському імператору («цесарські гроші») – тоді ще вважалися доволі примарними (Лясота доїхав до Запоріжжя лише у червні 1594 р.). Мали також запорожці диверсійне завдання від московського царя – боронити татарам переправи через Дніпро (здається, Верещинський вважав, що це зроблено також в інтересах австрійських союзників, бо, мовляв, і московітам відомо про план татар прориватися на угорський фронт крізь землі Польської корони). За це козакам на Запоріжжя прислана була царська «казна немала».

Щодо реалізації проекту набору полку Верещинський скаржиться, що запропонована козакам платня (5 злотих) замала і її вистачить хіба зброю і боеприпаси – «на рушниці, на порох і на олово, а до губи не буде чого і покласти»⁸. Біскуп, щоправда, додавав, що, крім платні козаки-реєстровці отримують сукно на однострої та стацію-харчове утримання у маєностях київських православних інституцій – він пропонував для цього, передусім, містечко Васильків, маєність Києво-Печерського монастиря⁹. Запорожці також отримують, за «рекламною» гадкою Верещинського, добру славу у короля і гетьманів, як такі, хто не ухилиється від «послуг» державі.

Висловлював київський біскуп і власну думку щодо керівного складу планованого полку. Так, про Верховського – бар-

ського шляхтича Альберта (Войцеха) Верховського? – як пропонуваного (Жолкевським?) полковника Верещинський повідомляє, що той зараз дуже хворий на дизентерію. До того ж до цієї кандидатури є й інші претензії. Заступити його пропонує власним братом (знані два брати Верещинського – Зигмунт і Бартош), якого «люди рицарський українний» поважає і готовий із ним і голови покласти на королівській службі. Знає його заслуги і гетьман Замоїський, що робить Зигмунта (або Бартоша) Верещинського ще більш прийнятнішою кандидатурою (на думку брата-біскупа).

Мав уже на приміті київський біскуп і особи двох сотників для проєктованого полку. Їх він окреслює як «emeriti milites» (тобто відставні військові, ветерани) «з народу козацького»¹⁰, за яких би і йому не соромно було. Також Верещинський збирався подбати і про «десятників»-молодших командирів з «черняками»-рядовими та просив уточнити як верховне командування планує використовувати полк – як піхоту, як кінноту чи як змішаний підрозділ (служити «як хто може»).

Тут біскуп висловлює власну думку про специфіку козацького військового мистецтва – цінну як свідчення очевидця. Верещинський твердить, що будь-який козак на коні в бою не б'ється з неприятелем. Навіть якщо ворог застав його верхи, то вояк зсідає з коня, робить собі табір (отже відгороджується лінією з худоби) або за табором з возів бій з неприятелем веде. При цьому найкраще, на думку Верещинського, аби бойових коней мали лише офіцери – полковник-поручник, сотники та десятники, а на кожний десяток було б по два кінних вози для припасів і для використання їх для будівництва табору. Тоді, мовляв, козаки будуть битися до останнього, складаючи свої голови у бою, бо не матимуть на чому втікати.

На цьому власне і закінчуються міркування Верещинського про козаків і проєкт козацького реєстрового полку. Біскуп лише нагадує Жолкевському, що їх спільний зверхник – коронний гетьман Займоїський велів їм діяти у порозумінні і шукати розумні рішення місцевих проблем з обороною країни («щоб не все грошами, але і розумом» вирішувалось).

Насамкінець Верещинський переповідає свіжі новини про дії плани кримців, донесені до нього через втікачів з татарського

полону. Екс-полонені твердили, що татари мають твердий намір вторгнення до кордонів Речі Посполитої. Знає біскуп і про непоодинокі випадки татарських нападів під Білу Церкву – «козацтво бусурманське» тут «гарцює» і немало людей у неволю до Білгорода-Акермана уводить, коли схоче. Українці ж старости наразі чомусь дуже охололи до якихось значних послуг державі.

Але найважливіша інформація – кримське військо поки ще не переправлялося за Дніпро. На думку Верещинського, татари чекають «на траву» і сподіватися їх переходу на Правобережжя слід щонайпізніше через чотири тижні після Великодня (випадав тоді на 10 квітня 1594 р.). Це, мовляв, підтверджують і бранці, які кажуть, що запущений поголос – для забезпечення походу кримців у Молдові («Волошині») звеліли готувати «волокно, пшоно та всіляку поживу», але щодо цього нічого не робиться. Це через те, що татари мають йти через землі Корони Польської, навіть якщо прийдеться «продиратися силою».

Зрештою, Верещинський сам обіцяє польному гетьману швидко переправляти будь-яку свіжу звістку і просить про це і того ж Жолкевського. Біскуп також заявляє, що, якщо не від'їде на засідання Коронного Трибуналу (себто до Любліна), як планував, то у разі наступу татар на забариться стати «побудкою людей рицерських», надихаючи їх отримати добру славу за послуги державі.

Насамкінець зауважує, що інше посланець і на словах перекаже та просить переслати його листа з проектом організації козацького полку до коронного гетьмана Замойського. І знову нагадує, що то справа, яка потребує швидкої відповіді, поки козаки не пішли «у річки та до Запорогів».

Таким чином, план Й. Верещинського з утворення реєстрового козацького полку 1594 р., хоч і писаний нашвидкуруч, демонструє добру обізнаність автора із предметом, вповні підтверджуючи його «експертну» славу у цьому питанні. Цікаві міркування біскупа-козакознавця про тактику бойових дій українського козацтва, специфіку утримання загонів козаків, висунення на роль полкового центру містечка Василькова. Зрештою, примітне раннє в річпосполитських нарративних практиках уживання Верещинським терміну «народ козацький».

Лист цей також проливає світло на питання, яке так турбувало річпосполитських істориків XVII ст. – як первісне баторіанське лицарсько-шляхетське козацтво деградувало до «плебейського» стану. Як бачимо, корінь цього процесу не в «моральному занепаді» Війська Запорізького, а в тому, що держава взялася (під претекстом «провин») за виступ К. Косинського) недоплачувати воякам-лицарям жалування, визначене за козацькою реформою 1590 р. Набрати ж на урізані гроші «уродзоних», а не «худопахолків» було явно проблематично.

Додаток

*Józef Wereszczyński do Stanisława Żółkiewskiego*¹¹.

Nowy Wereszczyn 7 kwietnia 1594.

Miłościwy panie hetmanie polny! Służby moje naniższe do miłosiwej łaski WMści, mego miłościwego pana, pilnie zalecam etc. etc.

Mieszkając ja w polach dzikich i prawie na pustyniach, nie rychło doszła mię ta wiadomość (z) strony postanowienia sejmu przeszłego¹² około ludzi Dnieprowych, lecz o liczbie i o płacy nie miałem żadnej wiadomości, na czemby mieli takowi ludzie się kontentować, aż za obwieszczeniem WMści, mego miłościwego pana, jestem teraz rezolut, przy której rezolucyi chce tego mieć WMść po mnie, abych sposobił na tę posługę rzeszypospolitej i jego Królewskiej Miłości w 500 człowieka i obrał godne i pożyteczne ludzkie do takowej posługi. Tedy na staraniu mem nic nie zijdzie i ofiaruję się WMści, memu miłosiwemu panu, że ządaniu JMści pana hetmana koronnego¹³, mego miłosiwego pana i dobrodzieja, jako też i WMści, mego mił[osiwego] pana, żądzy dogodzę. Jeno nie racz WMść w tej mierze przewłoki czynić, gdyż niebezpieczeństwo tuż nad szyją wisi, a k temu aby ludzkie służebni w rzeczki i w zaporohy nie odeszli, jakoż i do karawanu tureckiego, który przez kilkanaście lat handlował w Moskwie, niepomału już byli poczęli do niego pochuchywać, by się nadzieją nie karmili (z) strony pieniędzy cesarskich¹⁴, jako też i Kniazia Wielkiego Moskiewskiego, który im kaznę nie małą przysłał do Zaporozża, aby przepawy ordam wszystkim bronili przez Niepr¹⁵, o której ma też pewną wiadomość, że się przez ziemię

koruną ma przedzierać gwałtem; a do tego przybył list i¹⁶ od WMści (z) strony zbierania ludzi do mnie, zkaąd im prawie koncepty się temi pieniędzmi powaryowały, na które pieniądze acz się wzdrygają, że mała płaca, lecz się im mastykuje to, że to będzie z lepszym ich pożytkiem i przysługą od Koruny i od Jego Królewskiej Miłości wiątszą łaską, gdy się nie będą z posług wyłamywać, k temu mając respect i na sukno, a (z) strony żywności ofiarowałem się im zjednać u WMści, mego miłościwego pana, przystawstwo w metro-policinych, archimandrycinych majątnościach i czernieckich wszystkich, które są niedaleko Niepra, w głowach kładąc Wasilków miasteczko archimandrycine¹⁷, gdzie się mają zbierać do kupy ta pięćset człowieka, zkaądby mogli mieć wychowanie przystojne, bo przez przystawstwa nie zbierzem tego ludu żadną żywą miarą i bez poprawy płacy takiej, jakim sposobem do WMści, mego miłościwego pana, posyłam, bo ta pięć złotych ledwie się im zijdzie na rusznice, na proch i na ołów, a w gębę nie będzie co¹⁸. Co się tycze strony Wierzchowskiego¹⁹, ten jest chory barzo na czerwoną niemoc²⁰, o czym ma i posłaniec WMści pewną wiadomość, a też do takowego się urzędu nie zijdzie, bo ma z wielu miar przymioty do siebie. Lecz oprócz Wierzchowskiego przywiodłem pana brata swego²¹ do tego, że się z tego porucznictwa, chcąc woli Waszej Miłości dogodzić, nie wyłamuje; nie mógł-li-by być w czym zaniejszem, z łaski JMści pana hetmana korunnego i WMści, mego miłościwego pana, poczczon, którego lud rycerski ukrainny z dusze rad miłuje i w potrzebie gotowi są z nim i gardła położyć na posłudze korunnej, za którym WMści, memu mił[ościwemu] panu, przyrzekam, że się i JMśc pan hetman korunny na posługach jego nie omyli, a lepiej też że JMśc swojego promować będzie do takowej posługi, który JMści zdawna rad służy niżeli takowego tam podawać, który się JMści nigdy ni do czego dobrego nie zgodzi. O setników dwu postaram się takowych, którzyby byli *emeriti milites*²² z narodu kozackiego, za którebych się i sam nie wstydał, także też i o dziesiątniki z czerniaki jeno racz mię WMśc w tem rezolwować, jeśli ten lud ma służyć pieszo, czy konno, czyli jako kto może. Moje zdanie jest takowe, iż kozak każdy na koniu nigdy się w potrzebie nie potyka z nieprzyjacielem, a jeśli by na konia, tedy z koni zsiadszy, tabor sobie czyni, albo za taborem wozowym potrzebę z

nieprzyjacielem odprawuje; przetoby nalepiej, aby porucznik miał konie, setnicy i dziesiątnicy, a zosobna w każdym dziesiątku po dwa wozy konne dla żywności i dla taboru żeby mieli. I rychlejby się tak na lud sposobilo, a z drugiej strony ten pożytek upatruję, żeby musiał jeden przy jednym w potrzebie poledz, boby nie miał na czym uciec. O czym mi WMść, mój miłościwy pan, nic nie mieszkając, racz dać znać, bo są rzeczy niemieszkane. W czym i do JMści pana hetmana korunnego, mego mił[ościwego] pana, piszę, aby mię z WMścią we wszystkim rezolwować raczył, i w innych rzeczach barzo nader pilnych piszę, które pisanie proszę, aby mogło być bez omieszkania odesłane, gdyż i (z) strony obrony potrzeba o tem przemyślawać, żeby nie wszystko groszem, ale drugie rozumem. Nowin żadnych niemasz u nas, jeno więźnie, którzy z ord uciekają, że się w ziemi naszej tatar pewnie spodziewają. Jakoż nieraz i pod Białącerkwią kozactwo bisurmańskie harcują i w niewolą ludzi niemało do Biłohorodu²³, kiedy się im jeno zabagnie, odprowadzają, a nasi ukraiinni panowie starostowie czemuż barzo oziębli są do przysług jakich znacznych. Lecz w tem WMść upewniam, że jeszcze się nie przeprawili przez Dniepr; oczekiwają trawy; spodziewałyby się ich pewnie nadalę w cztery niedzieli po Wielkiejnocy²⁴. To też ćwierdzą więźniowie, że tę okazyę w Wołoszech czynią, żeby tamtędy miały iść ordy, dla których wołokna, pszona i wszelką żywność gotują, a oni ani myślą tego, ale i owszem mają iść przez ziemie Koruny Polskiej, by też i gwałtem mieli się przedzierać. Jednak co usłyszę pewnego, o tem dam do WMści, mego mił[ościwego] pana, nic nie mieszkając, znać, w czym też proszę, abych i od WMści też mógł mieć przestroę, abym też, jeśli nie odjadę na Trybunał, nie omieszkał być pobudką ludziom rycerskim do dobrej sławy i przysługi u Koruny. Ostatek zleciłem posłańcowi WMści w szerszych rzeczach ustnej rozmowie. Przytem się pilnie w łaskę WMści, mego mił[ościwego] pana, zalecając. Dan z Nowego Wereszczyna²⁵, 7 aprilis anno d[omi]ni 1594.

Ten list przez mię do WMści napisany wspótek i z rejestrem poprawy w płacej temu pięciset człowieka, jako też i względem przystawstwa im, w których by się mogli u boroszna²⁶ sposobić; proszę, racz go WMść i do JMści pana hetmana korunnego dla lepszej rezolucyi odesłać. A iżby ta 500 nie rozeszli się w rzeczki i

do Zaporohów, bądź też do karawanu tureckiego, tymczasem racz WMść, nic nie mieszkając list na przystawstwo wyżej opisane przisłać.

W.M. mego Miłościwego Pana powolny przyaciół y sluga
Jozephus Weresczynski Dei Grat[ia]
Rem nulus Episcopus Kiioviensis et
*Abbat Sieciechoviensis manu sua*²⁷.

---

¹ *Стороженко А.В.* Иосиф Верещинский, бискуп киевский (1540?–1598 гг.). Его жизнь и литературная деятельность // Сборник статей и материалов по истории Юго-Западной России. – Вып. 1. – К., 1911. – С. 1–60; *Лемяк С.* Йосиф Верещинський // Історія України в особах: Литовсько-польська доба. – К., 1997. – С. 113–119. *Сас П.М.* Політична культура українського суспільства (кінець XVI – перша половина XVII ст.). – К., 1998.

² *Weresczyński J.* Droga pewna do prędszego y sńadniejszego osadzenia w Ruskich krainach pustyn Królestwa Polskiego, jako też względem drożniejszey obrony wszystkiego ukrainnego położenia od nieprzyaciół Krzyża świętego. – Kraków, 1590; *Його ж.* Publika... tak z strony fundowania szkoły rycerskiej synom koronnym na Ukrainie, jako też Krzyżakom według reguły maltańskiej. – Kraków, 1594; *Його ж.* Pobudka (1594 r.) // Roksolański Parnas. Polskojęzyczna poezija ukraińska od końca XVI do początku XVIII wieku. Antologia. – Cz. 2. – Kraków, 1998. – S. 36–46; *Його ж.* Pisma polityczne ks. Józefa Weresczyńskiego, biskupa kijowskiego, opata benedyktyńskiego w Sieciechowie, z wiadomością o jego życiu i pismach i z dołączeniem podobizny własnoręcznego jego podpisu. – Kraków, 1858; *Лем'як С.* Проект колонізації Придніпров'я П. Грабовського (1596 рік) // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Вип. VII. – Запоріжжя, 1999. – С. 15–19; *Sitkova A.* O pisarstwie Józefa Weresczyńskiego. Wybrane problemy. – Katowice, 2006.

³ *Антонович М.* Студії з часів Наливайка. – Прага, 1941. – 86 с. Див. розділ III «Козацька держава Задніпров'я». – С. 48–63.

⁴ *Materiały do dziejów Piśmiennictwa Polskiego i Biografii Pisarzy Polskich / zebrał Teodor Wierzbowski.* – T. 1 (1398–1600). – Warszawa, 1900. – S. 305–307 (№ 444).

⁵ *Księga wpisów podkanclerzego Jana Tarnowskiego MK 137 z Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie 1592 / oprac. Krzysztof Chłapowski. – Warszawa, 2012. – S. 188 (акт з 18.X.1592 р., складений на сеймі у Варшаві, прямо говорить, що прийняті за сеймовим рішенням 1590 р. на королівську службу 1 тис. козаків, «почали бунтуватись» через брак грошей на сплату їм жалування і ось тільки зараз із ними розрахувались).*

⁶ А що король не дуже (принаймні на думку громадськості) переймався козацьким виступом 1591 р., може свідчити і чутка озвучена 14.IX.1592 р. троцьким воеводою Миколаєм-Кшиштофом Радзивілом (Сиріткою) з трибуни сейму 1592 р. Нібито Сигізмунд III потайки послав до низових козаків, даючи їм гроші, аби вони прибули на цей сейм до Варшави допомогти всіляким розрухам проти тих, хто хотів би бути проти проавстрійської партії, див.: Dyaryusze i akta sejmowe r. 1591–1592 / wydał Eugeniusz Barwiński. – Kraków, 1911 (Scriptores Rerum Polonicarum, t. 21). – S. 367.

⁷ *Kocowski B. Wyprawa Tatarów przez Polskę na Węgry w 1594 roku. – Lublin, 1948. – S. 35–36.*

⁸ Відомо, що набраній 1590 р. 1 тис. козаків-реєстровців виплатили 16 600 злотих за рік (з 18.X.1590 по 18.X.1591 pp.), див.: *Księga wpisów podkanclerzego Jana Tarnowskiego MK 137...* – S. 85, 188. Отже, 5 злотих 1594 р. – це дуже скромна платня для козака (хоча, можливо, йшлося про ставку піхоти, а не кінноти, як, ймовірно, було у випадку із тисячею реєстру 1590 р.; про піхотні ставки див. нижче посилання № 18).

⁹ *Васильків* тоді був, певною мірою, на підйомі, адже 28.III.1586 р. киево-печерський архімандрит отримав для містечка королівський привілей на магдебурзьке право та на «будування замку Васильківського», див.: ІР НБУВ. – Ф. II. – Спр. 1520. – Арк. 248 (виправлення року на «1584» мабуть помилка, бо далі там іде, що це 10-й рік королювання, а Стефан Баторій королював з 1576 р.).

¹⁰ Термін «народ козацький» для 1594 р. вельми цікавий, бо у середовищі річпосполитських козакознавців ледь не до середини XVII ст. точилася дискусія: чи козаки – то окреме плем'я-народ, чи лише військове формування?

¹¹ Коментар з першовидання 1900 р. свідчить, що друк здійснений за оригіналом, що знаходиться у бібліотеці Варшавського університету (rękopis 2/20, nr. 15; adres listu: «Mojemu wielce miłościwemu panu JMści Panu Stanisławowi Żółkiewskiemu, kasztelanowi Lwowskiemu, hetmanowi polnemu, etc. etc, do rąk własnych JMści należy»). На сьогодні такого

рукопису у бібліотеці Варшавського університету вже не існує (ймовірно, він загинув підчас II світової війни).

¹² *Volumina legum*, vol. II, str. 344 (2-go wyd.): konstytucya o Nizowcach. Згадану коментарем 1900 р. конституцію 1593 р. часто плутають із званою конституцією про низовців 1590 р. («Порядок з боку Низовців і України»). Отже, дозволю собі зацитувати повністю це рішення сейму вального варшавського 4.V.–15.VI.1593 р. («Про низовців») за сучасним виданням, див.: *Volumina Constitutionum*. – Т. 2. – Warszawa, 2008. – S. 200:

«...11. O Nizowcach.

Nizowcy i insi wszyscy ludzie, ktorzy by swowolnie kupili się, najazdy jakie czyniąc або gwałty i także granice państw Naszych chcieliby swowolnie przechodzić, mają być miani за *hostes patriae et perduelles* [=ворогів вітчизни і державних злочинців (*лат.*)], i zaraz bez wszelakiego prawnego postępkę, ludzie służebni ukraiński z kwarty wedle potrzeby będą mogli być przeciw nim ruszeni i posłani, i także każdemu wolno będzie domow i majątności swych od nich bronić. A o głowy, które by z nich w tym bronieniu poległy, ani szlachcicow tych, ktorzy by domy або majątności były najachane, ani tych ktorzy by im pomoc dawali, prawem żaden także ani o szkody pociągać będzie mógł. A iz pod te wszystkie przeszłe czasy ciż ludzie swowolni najeżdżali на majątności pewnych osob i на добра Nasze i там są w niektórych pobici, tedy te wszystkie osoby z przyjacioly i pomocniki ich, od ktorych są pogromieni, uchwałą sejmu niniejszego, за зezwoleniem wszech stanow obojga narodu, od wszelakich prawnych impedycyi, które by komukolwiek o to od kogokolwiek zadawane być mogły, wolne czyniemy».

¹³ Ян Замойський (коментар 1900 р.). Й. Верещинського із Я. Замойським в'язали й особисті клієнтарні стосунки (ще й земляцькі – обидва з Холмщини).

¹⁴ Згадка явно про плановану місію Еріха Лясоти на Запоріжжя влітку 1594 р.

¹⁵ Перемовини запорожців з московським посланцем Василем Никифоровичем також описані Е. Лясотою.

¹⁶ Союз «і» дописаний власноручно Верещинським (коментар 1900 р.).

¹⁷ *Васильків* – належав до володінь Києво-Печерського монастиря (на чолі з архимандритом), містечко сусідило із Фастовом (Новим Вершином) – резиденцією київського біскупа, а також недалеко від Трахтемирова з Борисполем, на які претендувало тоді Військо Запорозьке. Церковні володіння православної церкви на той час часто

давали утримання козацьким загонам (таке тимчасове утримання і називалося приставством).

¹⁸ Традиційні ставки жалування для піхоти польської служби: ротмістр – 20 злотих, поручник – 10, усі інші офіцери – 5, рядові – 4 (це при тому, що прапор-хоругву, зброю і спорядження за рахунок держскарбниці плюс ще сукна на дві сукні, аби роти мали одяг одного кольору), див.: *Rangoni Claudio. Relacja o Królestwie Polskim z 1604 roku / Oprac. Janusz Byliński, Włodzimierz Kaczorowski. – Opole, 2013. – S. 82.* Цікаво, що запорожцям-реєстровцям, судячи з міркувань Верещинського, державне забезпечення зброєю і боеприпасами «не світило». Отже, їх скарги Верещинському на «малу платню» мали рацію.

¹⁹ Знані *Верховські* герба Корчак на Волині; *Верховські* герба Побог – з Серадзького воєводства (деякі осіли і на Україні: відомий Олександр Верховський, підстароста і суддя гродський летичівський за часів Ш. Окольського, себто близько середини XVII ст.). У барському старостві 1600 р. знаний Альберт (Войцех) Верховський (чи не про нього йдеться у листі Верещинського?). Його нащадком, ймовірно, був Ян Верховський, підстароста барський (акти 1609, 1611, 1619). Якийсь Верховський привів до С. Хмелецького «охочих кілька сот» на битву з татарами під Білою Церквою 1626 р., що може свідчити про популярність цього роду на Україні.

²⁰ *Червона неміч*, червонка – дизентерія, одна з традиційний «солдатських» хвороб.

²¹ Зигмунт, Herbarz Niesieckiego, IX. 278 (коментар 1900 р.). М. Антонович згадує ще одного брата біскупа – Бартоша Верещинського, холмського возного (1574–1594), фастівського старосту (1598–1601), див.: *Антонович М.* Студії з часів Наливайка. – С. 55.

²² Відставні військові, ветерани (*лат.*).

²³ Йдеться про Білгород-Дністровський.

²⁴ Великдень у 1594 р. припадав на 10 квітня (коментар 1900 р.).

²⁵ Нині Фастів (коментар 1900 р.).

²⁶ «Słownik geograficzny» не знає цієї місцевості (коментар 1900 р.). Тут давній коментатор помиляється – йдеться не про топонім. «*Борошно*» – то традиційний термін для позначення припасів (харчових) у козаків.

²⁷ «Йосип Верещинський з Божої ласки той нікчемний єпископ київський і абат сецехівський [бенедиктинський монастир у Сецехові над Вислою недалеко Радома] рукою своєю» (*лат.*).

A paper is devoted of the project Registered Cossack regiment set out Kyivan Catholic bishop Joseph Vereschynsky (Wereszczyński) in a letter of April 7, 1594. The text contains many original observations on military organization and tactics of the Ukrainian Cossacks. Project 1594 also important to study the evolution of views of the Vereschynski – notable figures of early modern Ukrainian studies.

Keywords: *Joseph Vereschynsky (Wereszczyński), Ukrainian Cossacks.*